

TÜRK DEVLET GELENEĞİNDE CİHAN HÂKİMİYETİ VE MEŞRÛİYET

YRD. DOÇ. DR. YAHYA BAŞKAN*

Dünya Tarihi'nde ismi sık geçen ve tarihin akışına tesir eden milletlerden bir tanesi de Türklerdir. Türklerin isminin anılmasına etki eden en önemli unsur tereddütsüz onların askeri yönleri olup, Cihan hâkimiyeti ile bu kabiliyet ve özelliklerini taçlandırmış olmalarıdır. Ayrıca Asyalı kavim olarak isimlendirilen Türkler hafif süvari tekniğini savaşlarda kullanmaları ve askeri teknolojiyi etkilemeleri insanlık tarihinde bir devrim olarak vasıflandırılmaktadır.¹ Onlar bu hususiyetleriyle Asya'dan başlayarak farklı coğrafyalarda devletler kurmuşlardır. Devlet kurmak ve bunun müesseseseleşmesi kültür tarihinde insanlığın ulaştığı son merhale olarak görülmektedir. Savaşmak ise olumsuz algıya rağmen her önüne gelenin yapamayacağı çok ciddi bir iştir. Kitleleri sevk ve idare etmek sıradan insan ve toplulukların gerçekleştiremeyecekleri kadar önemli bir organizasyondur. Heraklitos "savaş tarihin babasıdır² derken insanlığı değiştiren ve medeniyetleri birbiriyle tohumlayan bir unsura dikkat çekmek istemiştir. Medeniyetleşme, genellikle devletleşmenin sonucu ortaya çıkar.³ Türklerin yaklaşık M.Ö. 2. yy. dan günümüze kadar yaşamış oldukları coğrafyalar ve kurmuş oldukları devletleri saksak bir çırpıda bir düzineden fazla coğrafya ve devlet sayma imkânı bulunmaktadır. Hunlarla başlayan tarihi seyir (devletten hareketle) günümüze yani Türkiye Cumhuriyetine kadar birçok devlet tecrübesini yaşayan bir milletle karşı karşıya bırakmaktadır.

* İnönü Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

Tarih, yalnızca ibret değil, aynı zamanda kuvvet devşirilecek bir alandır. Bu nedenle insan tarihte yalnızca geçmişini değil geleceğini de arar, geleceğini nasıl ve ne şekilde kuracağını tespit eder.

Devlet hayatı yaşama, aynı zamanda “tarihi” de yaşama manasını içermektedir. Bu tarihi yaşama bir milletin tarih hafızasını da oluşturmuş, geliştirmiş ve bu hafıza çok güçlü bir devlet geleneği, tecrübesi ve terbiyesini de beraberinde getirmiştir. Her insan doğumundan itibaren kendi belleğini doldurup bu belleği hayat mücadelesinde kullanarak hafıza haline getirmektedir. İnsan yaşlandıkça muhafazakârlaşan bir varlıktır. Diğer bir ifadeyle yaşlandıkça gerici olan bir varlıktır.⁴ Çünkü belleği doldukça hadiseler karşısında buradaki bilgilere müracaat edecektir. Veya hafızasındaki bilgiler ister istemez o kişiye istikamet tayininde yardımcı olacaktır. Mamafih insan yaşlandıkça hafızasına müracaat sayısı artan yaşlandıkça işlenen, olgunlaşan tarihi bir varlık haline gelmektedir.⁵ Nasıl on beş yaşındaki bir gencin geçmiş hafızası ile kırk yaşındaki bir insanın geçmiş hafızası aynı olamazsa, tarihi devirleri yaşama, tecrübe etme bakımından da her milletin tarih dediğimiz vakıa karşısındaki durumu da aynı

olmamaktadır. Bu arada yaş ve olayları yaşama kalitesi de tarihi tavır ve duruşu yakından ilgilendirmektedir.⁶

Tarih, yalnızca ibret değil, aynı zamanda kuvvet devşirilecek bir alandır. Bu nedenle insan tarihte yalnızca geçmişini değil geleceğini de arar, geleceğini nasıl ve ne şekilde kuracağını tespit eder, bu kurma eylemine yön verir, amaç tayin eder. Geçmişten hareket ederek geleceği kurma eyleminin başarısının ilk şartı ise geçmişe ilişkin doğru bilgidir, ancak bu şart yerine getirildikten sonradır ki, geleceğe ilişkin öngörüler sıhhatli olabilir, amaçların gerçekleşmesi sağlanabilir. Öyleyse, kısaca tarih, insan bilincine muhtevasını verir çünkü şuur mâziyle kaimdir.⁷ Türkler tarih sahnesine çıktıkları ve devlet hayatı yaşamaya başladıkları andan itibaren günümüze kadar devletle iç içe olmuş bir millettir. Örneğin Mısır coğrafyasında ilk medeniyet tecrübesi yaşanmış (yaklaşık üç bin yıl) fakat günümüze bu medeniyetin temsilcileri devletle gelememişlerdir.⁸ Yahudiler dünyanın en eski topluluk ve milletlerinden olmalarına rağmen fazla devlet hayatı yaşayamamışlardır.⁹ Bugün Dünya üzerinde devlet hayatı yaşayan kavim ve milletlerin içerisinde kısa bir incelemeden sonra en istikrarlı ve devamlı devlet hayatı yaşayan belli başlı milletlerin içerisinde Türklerin ilk sıralarda yer aldığı hemen fark edilecektir. Bu tarihi sürekliliğin devlet ananesi ve geleneğine yansması da gayet tabiidir. Tarihin bir millet için ne ifade ettiğini kısaca anlattıktan sonra Türklerin tarihi devirleri yaşama tecrübesi ve devlet geleneklerine

bakmak yerinde olacaktır. Bu bakışı ise tarihi metinlerden ve olaylardan hareketle yapmak usul açısından daha faydalı olacaktır.

Türk tarihinin ilk metinleri olarak karşımızda duran Orhun Abideleri Türklerin insana ve hayata bakışını vermesi bakımından oldukça önemlidir. Birçok araştırmaya konu ve malzeme olan abidelerin ismi taşlardaki ifadesiyle “*mengü taştır*” yani ebedi taştır. Buradaki ebedi adlandırması taşı işleyen iradenin âlem ve dünya tasavvurunu da ele vermektedir. Tarih, 18. yy. kadar, geçmişe vurgu yaparak meşruiyet devşirme ve sağlama vasıtasıydı. Sadece Türklere değil bütün kadim medeniyetlerde güç ve meşruiyet geçmişten yani tarihten alınırdı. Abidelerdeki bu isimlendirme de böyle bir endişe ve gayeyle ilgili yapılmıştır. Bu metinlerde ebediliğin kaynağı çok güçlü bir vurgu ve teklif taşıyan Tengridir yani Tanrıdır. Bilge Kağan kitabesinde “*Tanrı irade ettiği için, kendi talihim olduğu için Hakan mevkiine oturdum*”, “*yukarıda mavi gök, aşağıda yağız yer yaratıldıkta ikisinin arasında insanoğlu yaratılmış. İnsanoğulları üzerine ecdadım Bumin Hakan, İstemi Hakan tahta oturmuş*” diyerek devletin meşruiyet ve kaynağını bir üst iradeye bağlamaktadır.¹⁰ Uygur Hakanı Moyeço Göktürk abidelerindeki ifadelerle benzer bir şekilde “*Devleti uluğ olanı Tanrı kutlu kılar*” Moyeço sözlerinin devamında *bilge* olmanın şartını da devletin varlığına bağlar.¹¹ Bu anlayış ve idrak seviyesi Büyük Selçuklu, Karahanlı, Türkiye Selçukluları ve Osmanlı dönemlerinde de hiç değişmemiş aynen devam etmiştir. Büyük Selçuklular döneminde kaleme alınan Nizâmülmülk’ün Siyâsetnâmesinde hükümdarla ilgili olarak; “*Allah her asır ve zamanda halkın içinden birini seçerek onu Padişahlık sanatlarıyla övülmüş ve süslenmiş kılar. Dünyanın işlerinden ve kulların huzurundan onu sorumlu kılar*” ifadeleri kullanılmaktadır.¹² Karahanlılar döneminde kaleme alınan Kutadgu Bilig’de hükümdarlık Allah’ın bir vediası olarak görülmektedir. Yusuf Has Hâcib eserinde; “*Tanrı fazlı ile sana ne kadar iyilik etmiştir... Kalabalık halk üzerine seni hâkim kıldı; dilek ve arzularını verdi ve fermanlarını yürüttü... Tanrı kullarını sana muhtaç etti*”, “*Bu beylik gücüne sen kendi isteğinle erişmedin; onu Tanrı kendi fazlı ile sana ihsân etti. Lütuf ederek sana bu beyliği verdi*” demektedir.¹³

Türkiye Selçukluları Hükümdarı I. Alâuddin Keykûbâd zamanında yaşamış olan Ahmed b. Sa’d b. Mehdî b. Abdî’s-samed el-Usmânî’nin, Keykubâd’a sunduğu Kitâbu’l-Letâifi’l- Alâiyyefi’l-fedâili’s-Seniyye isimli eserinde bu durum Hz. Peygambere ithaf edilen “Sultan yeryüzünde Allah’ın gölgesidir (zillullah)” Hadisiyle

Hâkimiyetin kaynağının ilahi bir menşee dayandırılmasının ardından, kaynaklarda Türk Hükümdarlarının fetih kabiliyetleri, savaşçılıkları ve adalet mefhumu etrafında şahsiyetleri örülmeye çalışılmıştır.

ifadelendirilir.¹⁴ Osmanlılar döneminde de Osmanlı Sultanları yine aynı sıfatla anılmaya devam etmiştir. Fatih Sultan dönemi müelliflerinden Tursun Bey, Fatih Sultan Mehmed namına telif etmiş olduğu eserinde Sultan için "...be vücûd-ı şerif-i Pâdişâh-ı zıllulâh"¹⁵ diyerek devletin başındaki şahsa bakışı ortaya koymakta ve bir geleneği devam ettirmektedir.

Hâkimiyetin kaynağının ilahi bir menşee dayandırılmasının ardından, kaynaklarda Türk Hükümdarlarının fetih kabiliyetleri, savaşçılıkları ve adalet mefhumu etrafında şahsiyetleri örülmeye çalışılmıştır. Özellikle Siyâsetnâmeler bir nevi hükümdarlara bunları bir gelenek etrafında hatırlatmak üzere kaleme alınmış eserlerdir. Türk Sultanlarının fetihçi hususiyetleri herkesin tanıdığı tarihi kahraman şahsiyetlerle karşılaştırılarak tarihi bir zemine oturtulmuş aynı zamanda mevcut nizamın herkesin anlayabileceği ortaklıklar üzerinden tanıtımı yapılmıştır. Bu aynı zamanda "*tarihi meşruiyet*" alanı oluşturma çabasıdır. Müracaat edilen tarihi şahsiyetler arasında Zülkarneyn, İskender, Enuşirvan, Afrasyâb ve Kayzerler ilk göze çarpanlardır.¹⁶

I. Alâuddin Keykûbâd'a ithaf edilen Sultan'a Siyâsetnâme'de Zülkarneyn, Enuşirvan, Afrasyâb'dan kıssalar anlatılarak müşterek tarihi şahsiyetlerle kıyaslanır. Müellif diğer İslam kaynaklarında da görülen tek anlamlı bir tarih kavramına ve buna bağlı olarak da cihanşumûl tarihi bakış açısına sahiptir.¹⁷ Tursun Bey, Fatih Sultan Mehmed adına kaleme almış olduğu eserine besmeleden sonra Kur'an-ı Kerim'den Zülkarneyn'in anlatıldığı ayetle başlar.¹⁸ Böylelikle Fatih Sultan Mehmed hem ayetle hem de tarihi meşrulaştırma ile muhatap kılınır. Fatih Sultan Mehmed'in tarihçisi olarak bilinen İmrozlu Kritovulos Hükümdarı kendi dünyasından kahramanlara benzeterek tarihi zemini oluşturur. Kritovulos eserinde "*Sultan Mehmed Han gözlerini İskenderlere, Pompeilere ve Julius Kayserlere ve benzerlerine çevirirdi.*" derken eserinin başka bir yerinde Fatih Çanakkale civarında Truva'ya geldiğini ve burada "*Yunan mitolojisi kahramanlarından Achilleus, Ajas ve sair kahramanların gömülü oldukları yerleri araştırmış Homeros'un büyük sitayişle bahsettiği bu kişileri ve yaptıkları büyük hizmetleri hatırlayarak haklarında takdîrkâr hislerini belirterek kendilerini medhetmişlerdir*" diyerek Fatih Sultan Mehmed'in fetihlerini tarihi kahramanlarla meşrulaştırmaktadır.¹⁹ Yavuz Sultan Selim devri müelliflerinden İdris-i Bidlisî eserinde Yavuz hakkında "*Din perver ve Dünya fatihi sensin. Sen Dünya'nın vâdedilmiş İskenderisin*" demektedir.²⁰

Metinlerde geçen ifadeler diğer milletlerin de mitoloji ve efsanelerinde benzerlerine rastlayabileceğimiz türden sözlerdir. Ancak Türkler teşkilatlandırmış oldukları devletleriyle kitaplarda geçen ifadeleri tecessüm ettirmişlerdir. Yukarıda, savaşın Türk devlet geleneğini ve aynı zamanda insanlık tarihini de etkilediğini ifade etmiştik. Bu ifadenin ve tarihi kaynaklarda geçen mefahir dolu sözlerin "*tarihi sağlaması*" bugün kullanmakta olduğumuz ve Batı Avrupa merkezli tarih tecrübesinin mahsulü olan tarih tasnif tablosundaki Ortaçağ ve Yeniçağ'ın belirleyicileri ve müteharrik gücü Türk tarihinin iki mühim siması Hun Hükümdarı Atilla ve

Osmanlı Sultan'ı Fatih Sultan Mehmed olmuştur. Gerek Ortaçağ'ın başlaması gerekse de Ortaçağ'ın kapanıp Yeniçağ'ın başlaması sadece bir savaşın neticesi meydana gelmiş kaba bir gücün zorlaması değildir. Buradaatlanmaması gereken esas savaş teknolojisindeki gelişme ve buna dayalı olarak neticelenen tarihi hadiselerdir. Osmanlılar tarafından alınan İstanbul'un fethi sadece bir kara parçasının alınması değildir. Ortaçağ boyunca savunma amaçlı kullanılan kale ve sur merkezli şehir savunma sisteminin çökmüş olmasıdır. Bunu sağlayan ise Osmanlı Türklerinin ateşli silahlarda ve özellikle de top döküm tekniğinde yapmış oldukları yenilik ve gelişmedir. İstanbul'un fethiyle sadece İstanbul düşmemiş aynı zamanda sur ve kale yapıları yerle bir olmuştur. Bu durum aynı zamanda büyük tarihi olayların da başlangıcı olacaktır. Savunma amaçlı kurulan surlu ve kaleli şehirlerin çöküşü, feodalitenin de sonunu getirecek ve sanayi inkılâbına kadar gidecek tarihi seyrin yolunu açacaktır.²¹Bu bakış açısıyla tarihi metinlere bakmazsak yanlış hükümlere varmamız kaçınılmaz olacaktır. Kameranın arkasından Dünyayı tasvir edip sinema endüstrisi ile hakikati kavramaya çalışan bir hayat metafiziği aksi hâlde, kendi yaptığı hiçbir farkı bulunmayan tarihi metinlerde anlatılanları abartılı yalanlar en basit ifadeyle saflıklar cümlesinden görüp bıyık ucuyla tebessüme, hakikat-i hâlde kendi cehaletine gülümsemeye devam edecektir.

İstanbul'un fethiyle sadece İstanbul düşmemiş aynı zamanda sur ve kale yapıları yerle bir olmuştur. Bu durum aynı zamanda büyük tarihi olayların da başlangıcı olacaktır.

- 1 Asyalı kavimlerin süvariye bağlı savaş teknolojisini İskitler ve devamında Türklerin atalarının kullanmalarını "süvari devrimi" olarak isimlendirilmiştir. bk. William H. Mc. Neill, **Dünya Tarihi**, (çev. A. Şenel), İmge Kitabevi, Ankara 2002, s. 21, 93.
- 2 DURALI, Teoman "Tarihin Dayanılmaz Ağırlığı", **Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi** XL/1, Ankara 1999, s. 117; Kur'an-ı Kerimde ve diğer kutsal kitaplarda kayıtlı savaşla ilgili metinlerde bu husus destekler mahiyettedir. Kur'an-ı Kerimde Talut ile Calut mücadelesi anlatılırken savaşın İlahî bir yasa olarak vurgulanmış olması dikkat çekmektedir. Âyetmeâlen şu şekildedir "...Derken Allah'ın izniyle onları bozguna uğrattılar. Dâvûd da Câlût'u öldürdü. Allah da ona hükümdarlığı ve hikmeti verdi. Ona dilediği bazı şeyleri öğretti. Eğer Allah insanların bir kısmını diğer bir kısmıyla defetmeseydi yeryüzü mutlaka fesada uğrardı. Fakat Allah âlemler üzerinde büyük bir lütf sahibidir". **Bakara Sûresi**, 251; Calut ile Talut arasında cereyan eden bu hadise Tevrat'ta da nakledilmektedir. bk. **Tevrat/1. Samuel**, 17/4-53; İncil'de Hz. İsa; "yeryüzüne selamet getirdiğimi sanmayın. Ben selamet değil, fakat kılıç getirmeye geldim" demektedir. **Matta**, 10: 34-35; Burada ilk bakışta çok farklı gözükken cümleler aslında insanlığın değişikliğe karşı ruh halini anlatmak istemektedir.
- 3 BIÇAK, Ayhan "Kültür, Medeniyet ve Devlet İlişkileri", **Türk Yurdu Dergisi**, XVIII/127-128, Mart Nisan 1998, s. 88 vd.

- 4 DURALI, T. age.,s. 117-126.
- 5 İnsan kelimesi köken itibarıyla işlenmiş demir manasına gelmektedir. bk. Mircea Eliade, **Demirciler ve Simyacılar**, (çev. M. E. Özcan), İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2011, s. 39-40; Onu işleyen ise yaşanmışlıkları ve tecrübeleridir. İşlenmeyen birisi varlık olarak değil sadece biyolojik olarak bir canlıdır. İnsanlık tarihinde de milletlerin mevkii yaşanmışlık ve olaylar karşısındaki tavırlarıyla belli olabilmektedir.
- 6 Hafıza ve Tarih münasebeti ile alakalı geniş. Bilgi için bk. Ayahan Bıçak, "*Hafıza ve Tarih*", **Kutadgubilig Felsefe Bilim Araştırmaları**, Sayı 3, (Mart 2003), s. 129-149.
- 7 FAZLIOĞLU, İhsan "*Türkistan'ın Felsefe Bilim Tarihindeki Serüveninin Ana Çizgileri*", **Orta Asya'da Müslüman Bilginlerin Müsbet Bilimlere Katkıları, Orta Asya'da İslam Uluslararası Sempozyumu**, Oş/Kırgızistan, 20-21 Mayıs 2004. (<http://www.ihsanfazlioglu.net/yayinlar/makaleler/1.php?id=148>)
- 8 HORNING Erik (2004), **Mısır Tarihi**, (çev. Z.A. Yılmaz), İstanbul:KabalıcıYayınevi, s. 9-83.
- 9 Dan-LAVİNA Cohn-SHERBOK (2010), **Yahudiliğin Kısa Tarihi**, (çev. B. Baş), İstanbul: İz Yayıncılık, s. 20, 35-54, 73-83, 123-144.
- 10 ORKUN, Hüseyin Namık (1987), **Eski Türk Yazıtları**, Ankara:Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 27, 29.
- 11 DURALI Teoman (2010), **Omurgasızlaştırılmış Türklük**, İstanbul:Dergah yayınları, 141.
- 12 Nizâmülmülk, **Siyâsetnâme**, (çev. N. Bayburtlugil), Dergah Yayınları, İstanbul , s. 21.
- 13 YUSUF HAS HÂCİB (1994), **Kutadgu Bilig**, (nşr. R. R. Arat), Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 374, 391-392.
- 14 FAZLIOĞLU, İhsan "*Sultan I. AlâuddînKeykubâd'a Sunulan Siyâsetnâme: El-Letâifu'l-AlâiyyeFi'l-Fedâili's-Seniyye*", **Dîvân İlmî Araştırmalar**, Sayı 3, (1197/1), s. 227.
- 15 BEY, Tursun (1977), **Târih-i Ebu'lfeth**, (nşr. M. Tulum), İstanbul:İstanbul fetih Cemiyeti Yayınları, s. 10.
- 16 Bütün bu husulardaki görüş ve tartışmalar hakkında gnş. Bilgi için bk. Osman Turan, **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi**, İstanbul:Boğaziçi Yayınları, 1994, s. 83-88.
- 17 FAZLIOĞLU, İ. age., s. 237.
- 18 BEY, Tursun s. 3; KehfSüresi 83. Ayet meâlen; "*sana Zülkarneyn'isorarlarlar. De ki: size onun hâleden de haber söyleyeyim*" şeklindedir.
- 19 KRİTOVULOS (2005), İstanbul'un Fethi, (çev. M. Gökman), İstanbul:Kaknüs Yayınları, s. 31, 195.
- 20 İDRİS-İ BİDLİSÎ (2001), **Selimşahnâme**, (çev. H. Kırlangıç), Ankara s. 126.
- 21 EMECEN, Feridun (2012), **Fetih ve Kıyamet 1453**, İstanbul:Timaş Yayınları, s.308-349.